

De erfenis van Gerard van Bylaer

Hollandse en Gelderse penningen en munten uit de periode 1617-1628 door zijn zonen Jacob en Willem en door Aert Verbeeck

Jan PELSDONK*

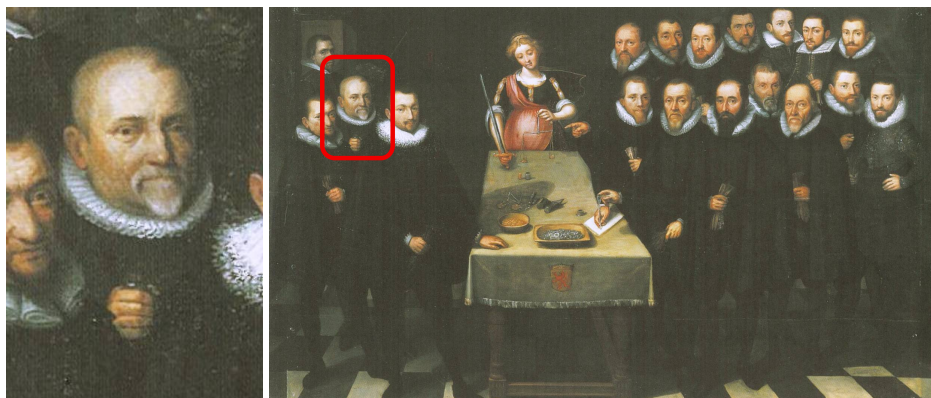
Samenvatting – Gerard van Bylaer is rond 1600 een gerenommeerde stempelsnijder. Dit artikel onderzoekt zijn minder bekende zonen, Willem en Jacob, en trekt de traditionele toeschrijving van penningen en munten aan Willem in twijfel. Na Gerards dood in 1617 lijkt Willem, ondanks zijn officiële functie als stempelsnijder bij de Munt, nauwelijks stempels te hebben vervaardigd. Het meeste stempelwerk lijkt te zijn uitgevoerd door zijn halfbroer Jacob, die zich ontwikkelde tot een vakman. Zijn penning over Brazilië geldt als een meesterwerk dat zelfs Gerards werk overtreft. Jacob overlijdt echter al rond zijn twintigste en wordt opgevolgd door Aert Verbeeck, wiens werk minder verfijnd is. Waarschijnlijk bezit Willem de productierechten, terwijl Jacob met Gerards gereedschap de ontwerpen uitvoert. Stilistische overeenkomsten ondersteunen deze conclusie: Jacob, niet Willem, is de artistieke erfgenaam van Gerards numismatische nalatenschap.

Summary – Around 1600, Gerard van Bylaer was a renowned die engraver. This article examines his lesser-known sons, Willem and Jacob, and questions the traditional attribution of medals and coins to Willem. After Gerard's death in 1617, Willem, despite serving officially as die engraver at the Mint, appears to have produced few, if any, dies. Instead, most engraving seems to have been carried out by his half-brother Jacob, who developed into an exceptionally gifted craftsman. His medal commemorating Brazil is regarded as a masterpiece, surpassing even Gerard's finest work. Jacob died in his early twenties and was succeeded by Aert Verbeeck, whose work was less refined. Evidence suggests that Willem held the production rights, while Jacob executed the designs using Gerard's tools. Strong stylistic similarities support the conclusion that Jacob, rather than Willem, was Gerard's true artistic heir.

DE BEROEMDE STEPELSNIJDER GERARD VAN BYLAER was tussen 1573 en 1617 actief, vooral in Dordrecht. In dit artikel wordt gefocust op de eerste jaren na zijn overlijden, wanneer diens minder bekende zonen Willem en Jacob in zijn voetsporen treden. Nadere beschouwing van de aan hen toegeschreven penningen leert dat het niet eenvoudig is om penningen aan Willem toe te schrijven. In deze tekst wordt onderbouwd waarom het erop lijkt dat Willem na Gerards overlijden in 1617 vrijwel geen penningstempels maakt hoewel hij stempelsnijder is in de Hollandse Munt. Dat handwerk blijkt hij vooral over te hebben gelaten aan zijn hulpstempelsnijder en halfbroer Jacob, die zich in die dagen sterk ontwikkelt. Jacobs groei komt minder tot uiting in de muntstempels, die van een lagere artistieke kwaliteit zijn dan die van Gerard. Het is vooral zijn oog voor detail bij het grote penningwerk waarmee hij eer behaalt. Helaas overlijdt Jacob al rond zijn 24ste, waarna Aert Verbeeck hulpstempelsnijder wordt. Korte tijd later, in 1628, wordt deze laatste stempelsnijder omdat Willem zijn stempelsnijdersprofessie verruult voor dat van muntmeester, waardoor de rol van de Van Bylaers als stempelsnijders als een nachtkaaars uitgaat.

* Onafhankelijk onderzoeker; @: duit@live.nl.

In dit artikel wordt eerst een toelichting op de Van Bylaers als familie gegeven. Vervolgens worden eerst hun penningen en dan hun munten bestudeerd en onderling vergeleken, om een zo goed mogelijk overzicht van de makers te geven.

Afb. 1-2 – Jacob Gerritszoon CUYP, *Leden van het Dordtse serment* + detail met Gerard van Bylaer. 1617, olieverf op paneel, 98 × 106 cm.¹

Familie

Gerard van Bylaer is afgebeeld op een schilderij over het serment van de Munt te Dordrecht (Afb. 1 en 2). Volgens Dolk zijn slechts een paar namen bekend en bestaat het grootste deel van de aan de rechterzijde afgebeelde mensen uit ‘meester-munters’.² Mogelijk is hiertussen ook hulpstempelsnijder Willem te vinden, bijvoorbeeld de persoon die op de onderste rij staat aan de rechterzijde, tweede van rechts, met een munt of stempel in zijn hand. Gerard van Bylaer is de vader van Willem en Jacob.³ Zoals te verwachten wordt Gerards achternaam in de bronnen op verschillende manieren gespeld; ook wordt hij daarin geregeld Gerrit genoemd. Vaak is aangenomen dat Gerard rond 1540 is geboren, volgens Dolk in Barneveld.⁴

Een publicatie uit 1942 gaat dieper: Gerards ouders zijn Wijnand van Bylaer (±1520 te Barneveld geboren) en Cornelia Jans Sweerts.⁵ Sanders noemt Geertgen Loeff als moeder, informatie die hij zal hebben overgenomen van Dolk.⁶ Gerard zelf is rond 1553 te Barneveld geboren. Hij heeft een zus en drie broers: Jan (±1550-1615), Maurits (±1551-±1619), Geertruyd (±1555-1622) en Wolfert

¹ Collectie: Huis Van Gijn, inv. 434.

² Dolk, 1951: 48-49.

³ Van der Wis (1986-2002): 43 noot 8; Scheffers, 2013: 389; Van Kerkwijk, 1920: 29-61.

⁴ Dolk, 1951: 96; Sanders, 2013: 599.

⁵ <https://ecartico.org/persons/21724> (raadpleging 22 februari 2026); Van Bijlert, 1942: 6.

⁶ Sanders, 2013: 599; Dolk, 1951: 96.

(±1557-1615). Jan wordt handelaar en Wolfert werkt als edelsmid, juwelier en diamantair in Londen en Amsterdam. Gerard werkt onder andere als stempelsnijder voor de Munt van Holland te Dordrecht, van 1573 tot aan zijn overlijden. Hij is begraven op 12 oktober 1617.⁷ Gerard huwt twee keer, zijn eerste partner is N. Schoonevelt.⁸ Uit dit huwelijk komen Willem (±1580-1635), Maijken (±1582-±1604) en Cornelia (±1585-±1634).⁹

In het Regionaal Archief Dordrecht is te vinden dat ‘ijzersnijder’ Gerard van Bijlaer op 4 februari 1599 trouwt met Catharina (Cathelij, Lijnthien) Jacobsdochter Cotermans uit Breda.¹⁰ Dan is hij dus ongeveer 46 jaar oud en zijn zoon Willem ongeveer 19. Catharina overlijdt al snel, in ieder geval vóór 29 december 1603.¹¹ Twee jaar later verkoopt hij samen met zijn in Dordrecht wonende zwager Jan Jacob Cotermans het ouderlijk huis van zijn vrouw in Breda.¹² In het *JMP* van 1913 is het testament van Gerard van Bylaer getranscribeerd.¹³ Het document – opgemaakt op 16 februari 1617 – toont dat hij op dat moment vijf levende kinderen heeft: dochter Cornelia en zonen Willem, Jan, Jacob en Wijnandt. Zijn oudste kinderen, Cornelia en Willem, hebben in het verleden van hem ieder al eens 150 carolusgulden ontvangen om hun leven op te bouwen. Dat doet hij in dit testament nu ook voor zijn drie jongste kinderen. Als speciale bepaling ontvangt zoon Jan een met zilver bewerkt glas dat afkomstig is van zijn oma van moederszijde, en zoon Jacob ontvangt al Gerards gereedschap om penningen en goud- en zilverwerk te maken. Vanwege de hoge waarde zou Jacob bij de verdere verdeling van de erfenis 100 carolusgulden minder ontvangen.

Van geen van Gerards kinderen is het exacte geboortjaar in de archiefstukken gevonden. Aangenomen mag worden dat ze in het testament op volgorde van leeftijd zijn vermeld, waarbij Willem uit het eerste huwelijk komt en rond 1580 is geboren. Beide andere zonen komen uit het tweede huwelijk. Het geboortjaar van Jan is in het verleden geschat op 1601 (hij huwde in 1621) en dat van Jacob op 1605. Gezien de jonge leeftijd waarop Jacob in dat geval hulpstempelsnijder werd – 12 jaar – en het overlijden van zijn moeder in 1603, vermoed ik dat Jan rond 1600 is geboren, Jacob rond 1601 en Wijnandt rond 1602.

⁷ Van Kerkwijk, 1920: 33.

⁸ Dolk, 1951: 96; Sanders, 2013: 599.

⁹ Huwelijk Maijken: RAD, toegang 11, inv. 95, folio 17; hertrouwen Thomas met Maijken Mathijsen: RAD, toegang 11, inv. 17, folio 20; Huwelijk Cornelia met Boudewijn Segers Tayaert, weduwnaar van Neeltken Jacobs Cotermans: RAD, toegang 11, inv. 95, folio 27v, d.d. 17 mei 1607; Overlijden Cornelia: RAD, toegang 10, inv. 18, folio 239v, d.d. 7 september 1634.

¹⁰ RAD, toegangsnummer 11, inv. 95, folio 16.

¹¹ SAB, Schepenbank, inv. 502, folio 138r, d.d. 29 december 1603.

¹² *Ibid.*, inv. 504, folio 50r en 50v, d.d. 10 maart 1605.

¹³ Van Zuiden, 1913: 158-159.

Voor zover bekend heeft van de oudere generatie alleen Gerard het vak van stempelsnijder (ijzersnijder) opgepakt. Van Gerards kinderen wordt Jan zijdehandelaar. Van Wijnandt is verder niets bekend, wat erop duidt dat hij mogelijk vroegtijdig is overleden. Zijn andere twee zoons, Willem en Jacob, worden stempelsnijder. Willem trouwt op 16 juni 1613 te Dordrecht met Marija Hendrixdochter van Nispen, zus van Jacob van Nispen, generaalmeeester van de munten van de Republiek.¹⁴

Het paar krijgt negen kinderen, van wie sommige jong overlijden.¹⁵ De bij naam bekende kinderen zijn Hendrik (1615-1639), Catharina (1616-?), Maria (1623-?), Anthonij (1627-?) en Anthonetta (1629-1660). Op de huwelijks-registratie staat bij Willem als beroep koopman en juwelier vermeld, maar dat neemt niet weg dat hij tegelijkertijd door zijn vader Gerard zal zijn ingewijd in de geheimen van het stempelsnijdervak. Na Gerards overlijden in 1617 neemt Willem namelijk diens functie als ijzersnijder bij de Munt over. Hij beoefent dit beroep tot in 1628, wanneer hij muntmeester wordt.¹⁶ Dat blijft hij tot aan zijn overlijden op 21 oktober 1635.¹⁷ Willem heeft naast muntstempels volgens de literatuur ook enkele penningen gemaakt.

Dat Gerard zijn gereedschap in 1617 aan Jacob nalaat is een interessant gegeven omdat Willem op dat moment Gerards hulpstempelsnijder is. Het heeft er waarschijnlijk mee te maken dat Willem dan al bijna veertig is en inmiddels voldoende zelf heeft, of dat Gerard twijfels heeft over Willems kunnen of interesse. Willem geeft in 1613 niet voor niets aan dat zijn professie eerder koopman en juwelier dan stempelsnijder is. Jacob schijnt in 1617 al veelbelovend te zijn, hoewel hij bij het overlijden van Gerard in oktober 1617 pas ongeveer 16 jaar oud is (ook Gerard was jong toen hij begon: ongeveer 20 jaar in 1573). Waarschijnlijk is Gerard initieel ook de leermeester van Jacob. Na het overlijden van Gerard schuiven de functies door: Willem wordt stempelsnijder en Jacob assistent-stempelsnijder. Jacob zal waarschijnlijk zijn opleiding onder toezicht oog van Willem hebben voortgezet.

Ontluikend talent

De genealogische context is van belang, omdat er in de literatuur verwarring bestaat over Jan en Jacob. Daarom wordt tot nu toe in de collectie van Teylers Museum (TMH) zowel Jacob van Bylaer als J. van Bylaer als maker van penningen vermeld. Het gaat dus niet noodzakelijkerwijs om één persoon.¹⁸ In het museum zijn aan J. van Bylaer de grote te Dordrecht vervaardigde zilveren

¹⁴ Van Kerkwijk, 1920: 37; RAD, toegang 11, inv. 17.

¹⁵ Van Bijlert, 1942: 16.

¹⁶ Roovers, 1953: 12; Van Gelder, 1967: 29; Van Gelder, 1980: 231.

¹⁷ Scheffers, 2014: 76; Molhuysen & Blok, 1914: Bylaer, Wilhelm van.

¹⁸ Roovers, 1953: 16 noot 30; Van Gelder, 1967: 29.

penningen over de Synode van Dordrecht in 1619 toegeschreven, alsmede een penning over de overwinningen in Brazilië in 1624.¹⁹ Die laatste is in het verleden in de literatuur ook toegeschreven aan Jan van Bylaer.²⁰ Onder Jacob zijn in Teylers Museum de te Harderwijk vervaardigde Gelderse munten en rekenpenningen geschaard. Uitgaande van de archiefstukken is er geen reden om aan te nemen dat er nog een andere Jan of Jacob als stempelsnijder actief is geweest. Daarom kan aangenomen worden dat het alleen om Gerards kinderen gaat, waarvan Jan zoals vermeld handelaar is en dus alleen Jacob overblijft. In de collectiebestanden van de Nationale Numismatische Collectie (NNC) en het Rijksmuseum in Amsterdam (RMA) zijn alle stukken aan Jacob toegeschreven en dat lijkt terecht te zijn. Hierop is de toeschrijving van de penningen in Teylers Museum ook gewijzigd van J. naar Jacob.

Bij het bestuderen van Jacobs graveurswerk is het interessant te zien hoe hij zich ontwikkelt. Zijn eerste penning, over de Synode van Dordrecht, maakt hij in 1619. Op dat moment is hij ongeveer 18 jaar oud. Dat is vrij jong en de penning is duidelijk een afspiegeling van het werk dat Jacobs vader produceerde. Ongetwijfeld is Jacob door zijn vader al op zeer jonge leeftijd ingewijd in de kneepjes van het ijzersnijdersvak, en het zou mij verbazen als deze laatste niet af en toe een bijdrage heeft geleverd aan de werkstukken van Gerard uit die periode. Helaas is dit onzichtbaar doordat Gerard de hand van Jacob zal hebben gestuurd en doordat Jacob gebruik maakt van Gerards gereedschap, zoals deelponsoenen, waardoor er geen eigen 'handschrift' zichtbaar is. De synodepenning toont in ieder geval dat het plan van Gerard om Jacob op te leiden tot ijzersnijder is geslaagd.

Hoe veelbelovend hij ook moge zijn, Jacob is nog te jong om als stempelsnijder te worden aangenomen. Na Gerards overlijden wordt Jacobs halfbroer Willem stempelsnijder bij de Munt te Dordrecht, waardoor de toekomst van Jacob onzeker is. De Dordtse positie is vergeven: een situatie die nog enige decennia zou kunnen bestaan. In de tussentijd moet Jacob elders een betrekking vinden als hij geen genoegen wil nemen met enkel zijn bijrol als hulpstempelsnijder in Dordrecht.

Het geluk is hem echter goed gezind, want de positie bij de Gelderse Munt in Harderwijk – na het wegvalen van Jan Noster in 1619 ingenomen door Jan Marissen Pannekoeck – komt in 1622 vrij.²¹ Pannekoeck is tevens waardijn, een functie die hij in het munthuis tot in het begin van de jaren 1630 vervult.²² Hij heeft het ijzersnijdersvak met instemming van de Raden en Generaalmeesters van de Munt enige tijd waargenomen, maar besluit in 1622 om dit werk aan iemand

¹⁹ Collectie TMH, respectievelijk TMNK 00381, TMNK 00382 en TMNK 00421.

²⁰ Molhuysen & Blok, 1914: Bylaer, Jan van.

²¹ Wittop Koning, 1962: 64.

²² De Voogt, 1874: 42, noot 1.

anders over te laten. Of hij de Van Bylaers kent (Gerard is er in de periode 1592-1593 ook korte tijd stempelsnijder) en deze functie bewust heeft vrijgehouden voor Jacob is onbekend. In 1622 is Jacob inmiddels ongeveer 21 en het lukt hem om de Gelderse stempelsnijdersfunctie te bemachtigen. Dit ambt zou hij in principe de rest van zijn leven kunnen bekleden: een gouden vooruitzicht. Dat hij zelf hard werkt aan het verzekeren van zijn toekomst en het stempelsnijdersvak tot in de finesses beheerst, blijkt uit de sublieme penning die hij maakt over de overwinningen in Brazilië uit 1624. Hij is op dat moment ongeveer 23 jaar oud. Dit stuk toont hoe hard Jacob zich in een korte tijdspanne heeft ontwikkeld. Parallel aan zijn functie als stempelsnijder heeft hij zijn functie als assistent-stempelsnijder in Dordrecht aangehouden.²³

Helaas is het Jacob niet vergund geweest om zijn werk, dat een sieraad voor de penningkunst zou zijn geweest, voort te zetten. Hij overlijdt kort vóór 23 augustus 1625. Op die dag verzoekt Willem een nieuwe hulpstempelsnijder te mogen aanwerven als opvolger van zijn overleden broer.²⁴ Dit zou Aert Verbeeck (*alias* van der Beek, 1579-1653) worden, een goud- en zilversmid die al sinds 1596 ook in de Munt werkt.²⁵ Hij woont om de hoek bij het munthuis, in de Steegoversloot in Dordrecht.²⁶ Zijn naam zal verderop nog terugkomen.

Over de woonplaats van Jacob is een opmerking te maken. Volgens Van Zuiden woont hij in Utrecht en is hij daar lid van het Sint-Lucasgilde. Dat ligt minder voor de hand gezien zijn werkzaamheden in Harderwijk en Dordrecht. Of hij is in Utrecht alleen in de leer geweest.²⁷ Mogelijk heeft Van Zuiden (die geen bron vermeldt voor zijn bewering) Jacob verwisseld met een tijdgenoot, de Utrechtse kunstschilder Jan van Bijlert (±1597-1671).

Ook Scheffers plaatst Jacob in Utrecht, waar hij een bekend medailleur zou zijn.²⁸ Dat laatste heeft hij mogelijk geconcludeerd uit de vermelding door Van Zuiden. Ik heb geen Utrechtse penningen door Van Bylaer gevonden en hij wordt evenmin genoemd in het onderzoek naar het Utrechtse muntpersoneel door Luijt & Houtman.²⁹ Praktisch gaat Van Zuidens kleine tekst uitsluitend over de vermelding van het testament van Gerard van Bylaer en is het beter om niet te veel waarde toe te kennen aan de context die Van Zuiden daarbij levert. Diepgrondiger is het artikel dat Adolf van Kerkwijk enkele jaren later publiceert.³⁰

²³ Van Kerkwijk, 1920: 37.

²⁴ *Ibid.*: 37-38.

²⁵ Scheffers, 2014: 75.

²⁶ Van der Vaart, https://www.dordtenazoeker.nl/hulpbronnendordrecht/steegoversloot_noord/ [raadpleging 28 februari 2026].

²⁷ HUA, toegang 708, inv. 1.3.10.141: in de jaren 1610 wordt daar ene Jacop Gerritsen en Jan Geerits van Bylen als leerjongen bij de “beeldhouders ende antijsknijders” vermeld.

²⁸ Scheffers, 2013: 389 noot 345.

²⁹ Luijt & Houtman, 1999.

³⁰ Van Kerkwijk, 1920.

Willem of Jacob?

Van Kerkwijk meldt dat Willem van Bylaer een van zijn broers tot assistent heeft.³¹ Marie de Man noemt bij het beschrijven van een gouden exemplaar van de synodepenning Jan van Bylaer als assistent van Willem, maar ze doet het zo terloops dat het waarschijnlijk een ondoordachte verschrijving is. Gay van der Meer verwijst hier later echter naar, waardoor de waarschijnlijke verschrijving een zweem van echtheid krijgt.³² Jacob ligt het meest voor de hand. Als hulpstempelsnijder heeft Jacob ongetwijfeld bijgedragen aan de totstandkoming van in Dordrecht geslagen munten en penningen in de periode vanaf 1617 tot aan zijn overlijden in 1625 en mogelijk al eerder onder toezicht van Gerard.

Zijn werk is echter slecht te traceren. Hij heeft namelijk de beschikking over het gereedschap van zijn vader, waardoor zijn eigen inbreng minder zichtbaar is. Hetzelfde geldt voor Willem, die vanaf ongeveer 1590 tot aan het overlijden van Gerard in 1617 ook de nodige hand- en spandiensten zou kunnen hebben verricht zonder zichtbare sporen achter te laten. Alhoewel ponsoenen van letters en afbeeldingen privébezit van Gerard waren, is het immers mogelijk dat een deel van het gereedschap voor algemeen gebruik in het munthuis aanwezig was. Daar moet wel bij vermeld worden dat bij het schrijven van dit artikel is gebleken dat Willem helemaal niet zo happig is op het snijden van stempels. Dat kan te maken hebben met een aanvaring met de Staten-Generaal. In 1618 stelt hij voor om op kosten van de staten nieuwe rekenpenningen te maken, maar hij krijgt ten antwoord dat hij nieuwe stempels alleen op eigen kosten zou mogen vervaardigen.³³ Ter vergelijking: vroeger kreeg zijn vader Gerard boven zijn vaste jaarsalaris nog 24 gulden per afgeleverd ponsoen.³⁴

Het gevolg is dat de rekenpenningproductie in Dordrecht geheel inzakt: sinds het overlijden van Gerard zijn geen nieuwe exemplaren meer gemaakt. Jacob is als hulpstempelsnijder actief in de periode 1617-1625. Dat is de tijd dat Maurits prins van Oranje wordt (1618), van de Synode van Dordrecht (1618-1619), het verbond tussen de Republiek en Venetië (1620), het ontzet van Bergen op Zoom (1622) en de legering van Haarlemse schutters in het Overijsselse Hasselt ter verdediging van die regio tijdens het beleg van Bergen op Zoom (1623). Over al deze onderwerpen zijn in Dordrecht penningen gemaakt waarvan de stempels niet noodzakelijkerwijs door Willem zijn gesneden. Zelfs als Willem het alleenrecht heeft om een penning over een onderwerp uit te geven – zoals de tekst *cum privilegio* trots op de synodepenning toont – wil dat niet zeggen dat Willem het werk niet heeft uitbesteed.

³¹ *Ibid.*: 37.

³² De Man, 1930: 89; Van der Meer, 1974: 128.

³³ Van Kerkwijk, 1920: 35-37.

³⁴ Van Beek, 1981: 215.

Naast voor de synodepenning heeft hij van de Staten-Generaal ook octrooi gekregen voor het maken van de penning over het verbond met Venetië en over het Ontzet van Bergen op Zoom.³⁵ Dat Willem Jacob het handwerk liet uitvoeren is ontegenzeggelijk het geval voor minimaal een deel van de penningen over de Synode van Dordrecht (zie verder).

Nadere beschouwing leert, dat Willem na het overlijden van Jacob geen penningen heeft gemaakt. Dit is een extra reden om aan te nemen dat Willem ook in de periode daarvoor geen penningen maakt. Alle Dordtse penningen uit Willems tijd na het overlijden van Jacob worden toegeschreven aan de hiervoor genoemde Aert Verbeeck. Aan Willem worden van oudsher acht penningen toegeschreven in de periode dat Jacob hulpstempelsnijder is. De eerste zeven worden hieronder beschreven (Afb. 3-9) alvorens ze verder te analyseren, de achtste is de synodepenning (Afb. 11-13); die volgt apart.

Afb. 3 – Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *Prins Maurits als prins van Oranje*. Z.j. (1618), zilver, 30 mm.³⁶

Voorzijde: hoofd van Maurits met een verhoudingsgewijs lang gezicht naar rechts, omschrift ♀ MAVR · D · G · PRINC · AVR · COM · NASS · (Maurits, bij de gratie Gods, prins van Oranje en graaf van Nassau).

Keerzijde: gekroond wapenschild van Maurits, omschrift * · SOLI · DEO · HONOR · ET · GLORIA · (eer en glorie aan God alleen).

Aangenomen wordt dat deze ongedateerde penning is gemaakt in het jaar dat Maurits prins van Oranje wordt, op basis van munten uit Orange van 1618 met dezelfde afbeelding.³⁷ Met een massa van 14,5 gram komt de penning in de buurt van een halve dukaton uit Orange van 15,6 gram.³⁸ Maar niet alles wat op een munt lijkt is er daadwerkelijk een: er zijn in dit geval belangrijke verschillen. Om te beginnen wijkt de tekst af: op de munten wordt Maurits steevast 'MAVRITVS I' genoemd. Verder ontbreekt het op dat moment toegepaste muntmeester-ten van Orange. Bijna zestig jaar eerder komt op een munt uit 1560 eenmalig

³⁵ Sanders, 2013: 553-556.

³⁶ Collectie en foto's: NNC, inv. 1933-0005.

³⁷ Van Loon, 1726: 102.1-3.

³⁸ Voûte & Van der Wiel, 1997: 31.

als muntmeesterteken een tak met oranjeappel (☞) voor.³⁹ In de tijd van deze penning is Orange enkele muntmeesters verder en gebruikt muntmeester Jean Filliard (actief 1616-1639) steevast een F met daaronder een u of o. De rozet (☼) op de keerzijde komt zowel in Dordrecht als Orange voor. Ook ontbreekt het jaartal, dat op hele en halve dukatons wel wordt opgenomen. En als laatste is er de algehele vormgeving. De uitlijning van de teksten en afbeeldingen is op de munten veel rommeliger – zoals zo vaak het geval is bij munten – terwijl deze op de penning met uiterste precisie zijn aangebracht: een kenmerk van Gerards werk. Merkwaardig is wel dat Maurits op de penning een bijzonder langwerpig gezicht heeft meegekregen.

Literatuur: Van Loon, 1726: 102.3 (de voorbeeldmunten); Roovers, 1953: 26 nummer 43.⁴⁰

Afb. 4 – Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *Verbond tussen de Republiek der Verenigde Nederlanden en Venetië*. 1620, zilver, 49 mm.⁴¹

Voorzijde: generaliteitsleeuw met zwaard en pijlenbundel, naar links, omschrift ☼ FEDVS · INITVM · | ☼ A° ☼ CIO ☼ IO ☼ CXX ☼ (verdrag gesloten anno MDCXX = 1620).

Keerzijde: uit golven oprijzende gevleugelde leeuw met het wapenschild van Venetië, geen teksten.

Literatuur: Van Loon, 1726: 128; Roovers, 1953: 26 nummer 45; Dirks, 1879-1882: 4 nummer 864; Van Kerkwijk, 1920: 38; Sanders, 2013: 366-367.⁴²

³⁹ Voûte & Van der Wiel, 1997: 28-30.

⁴⁰ Roovers, 1953: 26 nummer 43.

⁴¹ Collecties: TMH, inv. TMNK 00394; NNC, inv. PE-01018 (foto's); RMA, inv. NG-VG-1-634.

⁴² Dirks, 1879.

Afb. 5 – Jacob of Willem VAN BYLAER, *Gouden huwelijk van de Haarlemse burgemeester Maarten Ruykhavers en Alit van der Laan*. 1621, zilver, 44 mm.⁴³

Voorzijde: uit wolken komende ineengeslagen handen, daarboven lauwerkrans met wapenschild van Ruykhavers, daaronder twee duiven met wapenschild van Van Laan, opschrift ANNO – 1570 | • M • – • R • | • 28 • – OCTO | V | A – L (Anno 1570, 28 oktober, M(aarten) (R)uykhavers A(lit) v(an) L(aan).

Keerzijde: opschrift ANNO • 1621 | VYFTICH | IAER • T'SAEM | ONS • TROV • EN | ECHT • VOLBRACHT | SIEN • WY • ∞ | (GODT • LOF) • DE | VRVCHT • VAN • ONS | GESLACHT | 26 • 7TEMB • (op enkele regels is de beginletter niet goed leesbaar, vermoedelijk door een imperfecte slag)

Literatuur: Van Sypesteyn, 1916: 149; Bemolt van Loghum Slaterus, 1981: 37 nummer 23; Dirks, 1879: 876.⁴⁴

Afb. 6 – Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *Ontzet van Bergen op Zoom door Prins Maurits, belegerd door Spinola en Velasco*. 1622 (1623), zilver, 46 mm.⁴⁵

⁴³ Collectie en foto's: TMH, inv. TMNK 00400.

⁴⁴ Bemolt van Loghum Slaterus, 1981; Van Sypesteyn, 1916.

⁴⁵ Collecties: TMH, inv. TMNK 00408 (foto's); NNC, inv. PE-01046; RMA, inv. NG-VG-1-647.

Voorzijde: geharnaste buste van Maurits driekwart naar rechts, omschrift ✿ MAVRITIVS • D • G • PR • AVR • COM • NAS • CATZ • VIAND • MOERS • Z • (Maurits, bij de gratie Gods, prins van Oranje, graaf van Nassau, Katzenellenbogen, Vianden, Meurs enzovoorts).

Keerzijde: gekroond wapenschild van Maurits met 16 – ZZ boven kroon, omschrift ✿ ✿ SOLI ✿ DEO ✿ HONOR ✿ ET ✿ GLORIA ✿ (eer en glorie aan God alleen, 1622).

Literatuur: Van Loon, 1726: 149.3 (variant: daar zonder punt tussen PR en AVR); Roovers, 1953: 27 nummer 47; Dirks, 1879-1882: 7 nummer 882; Van Kerkwijk, 1920: 38.

Afb. 7 – Jacob en Willem VAN BYLAER, *Ontzet van Bergen op Zoom door Prins Maurits, belegerd door Spinola en Velasco*. 1622 (1623), zilver, 55 mm.⁴⁶

Voorzijde: krijgsattributen, omschrift ✿ • HOSTIBVS ✿ MAVRITIO ✿ DVCE ✿ FVGATIS ✿ IEHOVE ✿ VICTORIA • (de vijanden verslagen onder toezicht van Maurits, een overwinning voor de Heer).

Keerzijde: vestingstad Bergen op Zoom en aangrenzende vestingen van bovenaf gezien, opschrift BERGEN • OP • ZOOM | HIS • FVG • 2 • OCTB | • ANNO • 1622 • (de Spanjaarden op de vlucht gedreven op 2 oktober 1622).

Literatuur: Van Loon, 1726: 149.2 (variant); Roovers, 1953: 27 nummer 46; Dirks, 1879-1882: 7 nummer 885; Van Kerkwijk, 1920: 38. Het exemplaar bij Van Loon heeft een andere interpunctie in het omschrift. Dit is de penning waar Willem octrooi voor heeft gekregen.⁴⁷

⁴⁶ Collecties: NNC, inv. PE-01047 (foto's); TMH, inv. TMNK 00407; RMA, inv. NG-VG-1-646.

⁴⁷ Sanders, 2013: 326.

Afb. 8 – Jacob of Willem VAN BYLAER, *Legering van Haarlemse schutters in Hasselt (Overijssel) in 1622*. 1623, zilver, 50 mm.⁴⁸

Voorzijde: stadsgezicht van Haarlem, daarboven twee wapenschilden, om- en opschrift * CAPITEINEN * WAREN * OLICAN * EN * VANDER * CAMER * IN * DIEN * TIDEN * | HAERLEM | TOT * BERGENS * ONTSET * DIE | VAN * HAERLEM * GINGEN * | HASSELT * TE * BEWAREN | VOOR * S VYANTS * | BESPRINGEN * | * 1623 *.

Keerzijde: stadsgezicht van Hasselt, daarboven twee wapenschilden, om- en opschrift HASSELT | GODT * WIL * ONS * BRENGEN * INT * EEWICH * VERBLYDEN * | * ANNO * 16ZZ * | DEN * Z7 * SEPT | EMBER *

Literatuur: Van Sypesteyn, 1916: 28 nummers 150 en 152; Van Loon, 1726: 147.1; Roovers, 1953: 40 nummer 48b; Dirks, 1879-1882: 7 nummer 884.⁴⁹ De keerzijdestempel van RMA, inv. KOG-S-MP-13-2 wijkt een fractie af en toont een * boven de 7 in plaats van in het midden tussen de Z en 7. Van Sypesteyn meldt nog een variant met op de keerzijde het getal Z7 geflankeerd door rozetten in plaats van punten, en een exemplaar waarop de wapenschilden op de keerzijde lager zijn geplaatst.⁵⁰

⁴⁸ Collecties: TMH, inv. TMNK 00403 (foto's); RMA, inv. NG-VG-1-652 en KOG-S-MP-13-1; NNC, inv. PE-01042 en 1922-0005.

⁴⁹ Van Loon, 1726: 147.

⁵⁰ Van Sypesteyn, 1916: nummers 151 en 153.

Afb. 9 – Anoniem, *Legering van Haarlemse schutters in Hasselt (Overijssel) in 1622. 1623, zilver, 50 mm.*⁵¹

Voorzijde: stadsgezicht van Haarlem, daarboven twee wapenschilden, om- en opschrift CAPITEIN · I · D · W · LVITENANT · T · H · CORPORAE · B · F · M · ROTMESTER · G · S · HAERLEM | HAL | TOT · BERGENS · ONTSET · DIE | VAN · HAERLEM · GINGEN · | HASSELT · TE · BEWAREN | VOOR · S VYANTS · | · BESPRINGEN · | * 1623 *

Keerzijde: stadsgezicht van Hasselt, daarboven twee wapenschilden, om- en opschrift HASSELT | GODT * WIL * ONS * BRENGEN * INT * EEWICH * VERBLYDEN * | * ANNO * 16ZZ * | DEN · 18 · OCTO | **BER *

Literatuur: Van Sypesteijn, 1916: nummer 156; Van Loon, 1726: 147.2 variant met wapenschild; Roovers, 1953: 40 nummer 48; Dirks, 1879-1882: 7 nummer 884.⁵² Van Sypesteijn meldt onder nummer 155 nog een variant met op de keerzijde geen wapenschild als initiaalteken, waarschijnlijk aan de hand van de afbeelding bij Van Loon. Deze penning is gegoten en toont grover vormgegeven afbeeldingen en een gewijzigde tekst. Waarschijnlijk is het een lokale – gezien het onderwerp vermoedelijk Haarlemse – kopie.

Vergelijking

De bovenbeschreven zeven penningen vallen stilistisch in twee groepen uiteen. Mogelijk houdt dit verband met het ‘handschrift’ van de medailleurs Willem en Jacob en hebben ze allebei een deel gemaakt. Om te beginnen valt het op dat er twee totaal verschillende penningen bestaan over het ontzet van Bergen op Zoom uit 1622. Willem heeft het privilege gekregen om deze penning te vervaardigen, het zou gaan om het stuk met de plattegrond op de keerzijde.⁵³ Dat hij het privilege bezit wordt in dit geval niet op de penningen vermeld. Blijkbaar heeft het privilege betrekking op het maken van een penning over dit onderwerp, waarbij

⁵¹ Collecties: TMH, inv. TMNK 00404 (foto's); RMA, inv. NG-VG-1-653; NNC, inv. PE-01041.

⁵² Van Loon, 1726: 147.

⁵³ Sanders, 2013: 326; Van Kerkwijk, 1920: 38.

niet wordt uitgesloten dat er meerdere, verschillende penningen kunnen worden gemaakt. Dat geldt ook voor de zijde met de kanonnen van het exemplaar met de plattegrond. De keerzijde van die tweede – met een met de hand gegraveerde tekst op een banderol – doet echter veel minder verzorgd aan. Zou Jacob de eerste en de voorzijde van de tweede penning hebben gemaakt, en Willem alleen de plattegrond?

Het exemplaar met het portret van prins Maurits sluit nauw aan bij de penningen door Gerard van Bylaer. Mocht in de toekomst blijken dat dit toch een munt uit Orange zou zijn, dan doet dit aan het verdere verhaal niets af.

Ook de penningen over Hasselt en het vijftigjarig huwelijk uit 1621 hebben een ‘rommeligere’ uitstraling dan wat Jacobs werk laat zien: de teksten zijn veel minder strak uitgelijnd. Dat kan een reden zijn om ze aan Willem toe te schrijven. Daar staat tegenover dat Jacob net als zijn vader minder energie besteedde aan (minder nauwkeurig werkte bij) het kleinere werk, zoals de rekenpenningen. De penningen over prins Maurits (1618) en Venetië zijn juist veel beter verzorgd. Ook de penningen over de Synode van Dordrecht, die verderop worden beschreven, zijn goed verzorgd van uiterlijk. Die laatste kunnen met vrij grote zekerheid aan Jacob worden toegeschreven.

Wie is de maker en wat is de verhouding tussen Willem en Jacob? Zoals de bovenstaande penningen tonen is het geen uitgemaakte zaak dat ze allemaal aan Willem moeten worden toegeschreven. Officieel is Willem de stempelsnijder en Jacob zijn assistent. Dat kan de reden zijn dat Willem met de eer strijkt en de penningen aan hem zijn toegeschreven. Omdat Jacob het gereedschap van zijn vader erft – waaronder naar mag worden aangenomen ook voorwerpen als letterponsoenen – mag ervan worden uitgegaan dat de ponsoenen die vergelijkbare lettervormen tonen waarschijnlijk minimaal deels van Jacobs hand zijn. Dat Jacob al op jonge leeftijd een topgraveur is bewijst zijn penning uit 1624 over Brazilië. De kwaliteit daarvan staat in schrill contrast met – bijvoorbeeld – het simpele graveurswerk van de penning over Hasselt. Stilistisch gezien zijn de penningen over de Synode, Venetië en Bergen op Zoom (Maurits) door Jacob gemaakt, is de penning over Bergen op Zoom met de plattegrond een samenwerking van Jacob en Willem, en zijn de penningen over het huwelijksjubileum en Hasselt door Willem gemaakt. Vergelijking met de rekenpenningen door vader Gerard toont dat de stempelsnijders bij deze kleine werken sneller en minder nauwkeurig produceren. Dit houdt in dat Jacob ook deze penningen vervaardigd zou kunnen hebben en dat Willem in de periode vanaf 1617 dat hij zelf de hoofdijzersnijder bij de Munt is, misschien zelfs in het geheel geen penningen heeft gemaakt. Mogelijk heeft vader Gerard al in een vroeg stadium ingezien dat zoon Willem de inspiratie mist en heeft hij daarom zijn gereedschap gegend aan zijn jongere zoon Jacob.

Synode

Waarom het nodig is om de geschiedenis te herschrijven blijkt uit een nadere bestudering van de synodepenningen uit 1619 (Afb. 11-13). Deze zijn niet gesigneerd. De vraag is dan ook: zijn ze gemaakt door Willem, Jacob of beide? Eerdere auteurs noemen doorgaans Willem als maker van de ongesigneerde penningen, al schrijft Van Kerkwijk al in 1936 over een samenwerking.⁵⁴ Op basis van zijn functie en het aan hem verleende privilege zijn ze tot nu toe aan Willem toegeschreven, maar dit lijkt onterecht. Van deze penning zijn drie varianten bekend: met hond op de voorgrond en zonder hond en met of zonder signatuur op de schoorsteen tussen de rafters. Het exemplaar met de hond zou zijn uitgereikt aan de deelnemers: in goud aan de voorzitter van de synode, de hoofden van buitenlandse delegaties en ook aan enkele binnenlandse afgevaardigden, in zilver aan de andere deelnemers.⁵⁵ Het stuk zonder hond en met de tekst **CVM PRIV** zal dan zijn bestemd voor de algemene verzamelaarsmarkt. De voorstelling van die tweede penning is een fractie verfijnder, wat onder andere tot uiting komt in de daarop zichtbare vloerplanken. Opvallend is dat voor die tweede penning ook een nieuwe keerzijdestempel is gemaakt, die slechts weinig afwijkt van de eerste penning en meer geperfectioneerd is. Kenmerkend voor de kleine verschillen is de verschoven plaatsing van de laatste **E** in **RELIGIONE** op de voorzijde en van de **CIO** – de Romeinse cijferletter **M** – op de keerzijde. De voorzijde is afgeleid van een prent over de opening van de Synode in 1618, gemaakt door François Schillemans.⁵⁶ Er zijn verschillen, zeker in de positionering van de personen op de voorgrond, maar de overeenkomsten zijn te groot om een zelfstandig ontwerp te kunnen zijn. Opvallend is overigens dat er van Schillemans' prent twee versies bestaan, waarvan er een de tekst *Cum Privilegio* en een hond toont.

Praktisch gezien heeft Willem het recht op de productie van deze penning verworven. Qua stijl passen alle exemplaren bij het werk dat Gerard eerder heeft geleverd, wat erop duidt dat Jacob heel goed de maker kan zijn. In alle gevallen lijkt het erop dat Jacob de belettering heeft verzorgd. De afbeeldingen wijken in detail van elkaar af – de ene is verfijnder dan de andere – maar die verschillen zijn te klein om er een andere hand in te herkennen.

De penningen zijn onder te verdelen in exemplaren voor de deelnemers aan de synode en voor de verzamelaarsmarkt; hiervan bestaan exemplaren met en zonder verborgen signatuur **IVB** (Afb. 10). Het gesigneerde stuk is dus in ieder geval door Jacob gesneden.

Binnen deze drie groepen zijn de onderzochte penningen stempelgelijk aan elkaar. Het stuk met de perfect uitgelijnde tekst op de keerzijde moet de laatste

⁵⁴ Van Kerkwijk, 1936: 11.

⁵⁵ De Man, 1930.

⁵⁶ Collectie: RMA, inv. RP-P-AO-14-42.

versie zijn en daarop is de signatuur verwijderd. Het is dus niet zo dat Jacob pas in het laatste stadium van de penning het plan opvat om zichzelf te vereeuwigen. Hieruit kan worden opgemaakt dat Jacob onder druk is gezet: het mocht niet bekend zijn dat hij de stempelsnijder is. Er is niemand anders dan Willem te bedenken die hier als kwade genius is opgetreden. Willem heeft immers het recht en de productiemiddelen en Jacob is zijn ondergeschikte. Uitbesteden van werk gebeurt vaker. Een voorbeeld is een penning over de inwijding van het stadhuis van Amsterdam, waar Simon Valckenaer het productierecht heeft en de stempels worden gesneden door Jurriaan Pool.⁵⁷ Dat Willem en Jacob exact dezelfde hand hebben is uitgesloten: er zijn altijd verschillen, zeker in een tijd dat het maken van stempels handwerk is.

Hieruit volgt dat álle synodepenningen aan Jacob toegeschreven dienen te worden.

Afb. 10 – Detailfoto's: boven: het ornament tussen de rafters op een schilderij door Pouwels WEYTS de Jonge, 1621 (detail).⁵⁸ Midden: versierd ornament op de deelnemerspenning (links, PE-00994) en signatuur IVB (rechts, PE-00992). Onder: versierd ornament (links, NG-VG-1-614) en weggevijld ornament (rechts, TMNK 00382)

⁵⁷ Pelsdonk, 2013: 111-118.

⁵⁸ Collectie: Dordrechts Museum, inv. DM/975/504.

Afb. 11 – Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *De synode van Dordrecht, uitgereikt aan de deelnemers*. 1619, zilver, 59 mm.⁵⁹
Variant met hond, zonder signatuur, de E en CIO zijn slecht uitgelijnd.

Voorzijde: de kerkvergadering in de bovenzaal van het voorhuis van de Kloveniersdoelen te Dordrecht, met vooraan enkele staande personen en een hond, omschrift ✿ * ASSERTA * * * RELIGIONE * (de godsdienst verzekerd).

Keerzijde: drie bergbeklimmers op weg naar een tempel, belaagd door vier winden, bovenaan straalt het Hebreeuwse woord יהוה (Heer), omschrift ✿ * ERVNT * VT * MONS * SION * CIO * IC * CXIX * (zij zullen zijn als de berg Zion, 1619).

Literatuur: Van Loon, 1726: 105 (variant); Roovers, 1953: 26 nummer 44aa; Dirks, 1879-1882: 2 nummer 850; Van Kerkwijk, 1920: 38; Lennaerts, 2019: 33; Verschoor, 2019: 148; Sanders, 2013: 361-366.⁶⁰ Vijf stempelgelijke stukken.

Op het exemplaar van de NNC is *Gysbertus – Voe – tius – Profesfor* gegraveerd: hij was een van de deelnemers aan de synode. De graving is mogelijk aangebracht toen hij in 1634 professor werd aan de Illustere School (de latere universiteit) te Utrecht.

⁵⁹ Collecties: TMH, inv. TMNK 00381; RMA, inv. NG-VG-1-612 en KOG-MP-2-0015; NNC, inv. PE-00993 en PE-00994 (foto's). Een gouden exemplaar bevindt zich sinds 1933 in het Dordrechts Museum, Huis van Gijn, inv. 4375 (119,56 gram).

⁶⁰ Lennaerts, 2019: 33-34; Sanders, 2013: 361-366; Verschoor, 2019: vooromslag en 148.

Afb. 12 – Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *De synode van Dordrecht, niet uitgereikt aan de deelnemers*. 1619, zilver, 59 mm.⁶¹ Variant zonder hond, met signatuur IVB, de E en CIO zijn slecht uitgelijnd.

Voorzijde: de kerkvergadering in de bovenzaal van het voorhuis van de Klove-niersdoelen te Dordrecht, met vooraan enkele staande personen, omschrift ♣ * ASSERTA * * * RELIGIONE * (de godsdienst verzekerd).

Keerzijde: drie bergbeklimmers op weg naar een tempel, belaagd door vier win-den, bovenaan straalt het Hebreeuwse woord יהיה (Heer), omschrift ♣ * ERVNT * VT * MONS * SION * CIO * IC * CXIX * (zij zullen zijn als de berg Zion, 1619).

Literatuur: Van Loon, 1726: 105 (variant); Roovers, 1953: 26 nummer 44da; Dirks, 1879-1882: 2 nummer 880 (variant met signatuur); Van Kerkwijk, 1920: 38; Sanders, 2013: 361-366. De stukken zijn stempelgelijk.

⁶¹ Collecties: NNC, inv. PE-00992 (foto's); RMA, inv. NG-VG-1-613 en KOG-MP-2-0014.

Afb. 13 – Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *De synode van Dordrecht, niet uitgereikt aan de deelnemers*. 1619, zilver, 59 mm.⁶²
Variant zonder hond, zonder signatuur, de E en CIO zijn correct uitgelijnd, zes bergbeklimmers op de keerzijde.

Voorzijde: de kerkvergadering in de bovenzaal van het voorhuis van de Kloveniersdoelen te Dordrecht, met vooraan enkele staande personen, omschrift ❀ * ASSERTA * * * RELIGIONE * (de godsdienst verzekerd).

Keerzijde: zes bergbeklimmers op weg naar een tempel, belaagd door vier winden, bovenaan straalt het Hebreeuwse woord יהיה (Heer), omschrift ❀ * ERVNT * VT * MONS * SION * CIO * IO * CXIX * (zij zullen zijn als de berg Zion, 1619).

Literatuur: Van Loon, 1726: 105 (variant); Sanders, 2013: 361-366; Roovers, 1953: 26 nummer 44bb; Van Kerkwijk, 1920: 38; Dirks, 1879-1882: 2 nummer 850. De onderzochte penningen zijn stempelgelijk. Volgens Roovers en Van Loon zou er ook een exemplaar bestaan zonder ornament. Dat heb ik niet aangetroffen, maar wel het hier afgebeelde exemplaar uit Teylers Museum waar het ornament door een beschadiging (weggevijsd?) nauwelijks zichtbaar is.

Harderwijk

Doordat Jacob zowel in Dordrecht als in Harderwijk werkt, is het lastig om van zijn penningen de productieplaats te bepalen. Specifiek gaat het om slechts twee exemplaren: over veroveringen in Brazilië uit 1624 (Afb. 17) en een rekenpenning over het ontzet van Bergen op Zoom op 2 oktober 1622 (Afb. 15-16). Interessant is een rekenpenning uit 1621 door Jacobs voorganger Jan Pannekoeck (Afb. 14), die tevens in 1625 – het jaar van Jacobs overlijden – wordt herslagen (Afb. 18). Pannekoecks rekenpenning is bestemd voor de Gelderse rekenkamer en toont op de keerzijde een bom die op zee drijft en ontploft, met de tekst VERITAS PREMITVR NON OPPRIMITVR (de waarheid kan worden onderdrukt, maar niet vernietigd). Het stuk toont duidelijk het minder vaardige graveerwerk dat Pannekoeck levert (bijvoorbeeld de slecht uitgelijnde R en I in OPPRIMITVR), terwijl Jacob evenwichtige letters gebruikt, die keurig zijn uitgelijnd. Van Jacobs rekenpenning uit 1622 bestaan de nodige varianten, de meest in het oog springende variant heeft binnencirkels en een rozet in het omschrift. Mogelijk is Jacob het gebruik van dit teken gewend vanuit zijn werk in Dordrecht, maar krijgt hij hier in Harderwijk commentaar op, waarna hij de rozet weglaat op de tweede versie van de penning. De luipaard die zijn kop verbergt is afgeleid van een afbeelding in een emblemataboek uit 1595.⁶³ In het boek wordt de afbeelding verklaard: de luipaard is een algeheel woest dier, waarbij dieren worden aangetrokken door zijn geur maar worden afgeschrikt door zijn kop. Door listig zijn kop en kwaadardige aard te verbergen lokt hij dieren, die hij vervolgens vangt. Dit sluit naadloos aan bij het omschrift ALLI-

⁶² Collecties: TMH, inv. TMNK 00382 (foto's); RMA, inv. NG-VG-1-614; NNC, inv. PE-00991.

⁶³ Camerarius, 1595: 38v en 39.

CIT VT PERIMAT (hij lokt om te vernietigen). Mogelijk verwijst Jacob hiermee naar de (mislukte) list van Ambrogio Spinola die tijdens het beleg op een gegeven moment doet alsof de belegeraars zich terugtrekken.

Het laatste stuk in deze serie, over Frederik Hendrik die in 1627 de Orde van de Kousenband ontvangt (Afb. 19), is nauw verwant aan Jacobs penning over Brazilië (Afb. 17) en daardoor in het verleden eens aan hem toegeschreven. Op dat moment is Jacob echter al overleden.

Afb. 14 – Jan PANNEKOECK, *Rekenpenning voor de Rekenkamer van Gelderland*. 1621, koper, 30 mm.⁶⁴

Voorzijde: valk valt reiger aan maar wordt gespietst door diens snavel, omschrift NVLLA SA – LVS • BELLO 16 – 21 (oorlog lost niets op).

Keerzijde: bom die op zee drijft en ontploft, omschrift • VERITAS • PREMITVR • NON • OPPRIMITVR (de waarheid kan worden onderdrukt maar niet vernietigd).

Literatuur: Dugniolle 3785b.⁶⁵

Afb. 15 – Jacob VAN BYLAER, *Rekenpenning over het ontzet van Bergen op Zoom door Prins Maurits*. 1622, koper, 30 mm.⁶⁶
Exemplaar met rozet en met binnencirkels.

Voorzijde: luipaard verbergt kop in struik, onderaan wapenschild van Gelderland, omschrift ALLICIT • VT • PERIMAT | 16 – 22 (hij lokt om te vernietigen).

Keerzijde: ooievaar voedt jong in nest, omschrift * PIETAS • TVTISSIMA • VIRTVS (vroomheid is de veiligste deugd).

De penningen tonen kleine stempelvariaties.

⁶⁴ Collectie: NNC, inv. RP-04136 (foto's).

⁶⁵ Dugniolle, 1876.

⁶⁶ Collecties: TMH, inv. TMNK 04748 (foto's); NNC, inv. RP-04152, RP-04151 en RP-04150.

Literatuur: Dugniolle 3796b.

Afb. 16 – Jacob VAN BYLAER, *Rekenpenning over het ontzet van Bergen op Zoom door Prins Maurits*. 1622, koper, 29 mm.⁶⁷

Exemplaar zonder rozet en zonder binnencirkels.

Voorzijde: luipaard verbergt kop in struik, onderaan wapenschild van Gelderland, omschrift *ALLICIT • VT • PERIMAT* | 16 – 22 (hij lokt om te vernietigen).

Keerzijde: ooievaar voedt jong in nest, omschrift *PIETAS TVTISSIMA VIRTVS* (vroomheid is de veiligste deugd).

De penningen tonen kleine stempelvariaties.

Literatuur: Dugniolle 3796.

Afb. 17 – Jacob VAN BYLAER, *Overwinningen in Brazilië, Peru en San Salvador op de Spanjaarden en Portugezen door de Hollanders onder de admiraals Jacques l'Hermite en Jan Willemsz Verschoor*. 1624, zilver, 68 mm.

Signatuur J. v. Bylaer :⁶⁸

⁶⁷ Collecties: TMH, inv. TMNK 04749 (foto's); NNC, inv. RP-04147, RP-04148 en RP-04149.

⁶⁸ Collecties: TMH, inv. TMNK 00421 (foto's); NNC, inv. PE-01061 en AP-06015.

Voorzijde: geharnaste buste van Maurits driekwart naar rechts, binnen versierde rand met door twee handen gehouden pijlenbundel en wapenschilden van de zeven gewesten, om- en opschrift *Mauritius D. G. Princeps Auriace, Com : Nass : &c . Prov : confoe : Gub . | J . v . Bylaer :* | GELRIA • | HOLLAN | ZEELAN | TRA – IEC | FRISIA • | TRANSI | GROENI (Maurits, bij de gratie gods, prins van Oranje, graaf van Nassau etcetera, stadhouder van de Verenigde Provinciën).

Keerzijde: gekroond versierd wapenschild van Maurits, omhangen met de Orde van de Kouseband, over lauwerkrans, op- en omschrift *Je Maintiendray • | • HONI • SOIT – • QVI • MAL • Y • PENSE • | 16 Cum = Privil 24 .* (Ik zal handhaven. Wie er kwaad over denkt moet zich schamen. Met privilege, 1624).

Literatuur: Van Loon, 1726: 155; Roovers, 1953: 27 nummer 49; Van Zuiden, 1913: 159 noot 1; Sanders, 2013: 49–50, aldaar foutief toegeschreven aan Willem van Bylaer. Jacob heeft duidelijk veel energie in deze penning gestoken. Hij heeft het stuk ook gesigneerd. Dat zou vast niet gebeurd zijn als hij de penning onder de vleugels van zijn broer zou hebben gemaakt, waardoor nog eens extra bevestigd wordt dat hij de penningstempels voor Harderwijk heeft gesneden.

Afb. 18 – Jan PANNEKOECK, *Rekenpenning voor de Rekenkamer van Gelderland*. 1625, koper, 29 mm.⁶⁹

Voorzijde: Valk valt reiger aan maar wordt gespietst door diens snavel, omschrift • NVLLA SALVS: – • BELLO • 1625 • (oorlog lost niets op).

Keerzijde: bom die op zee drijft en ontploft, omschrift ♣ VERITAS • PREMI-TV • NON • OPPRIMITVR ☸ (de waarheid kan worden onderdrukt, maar niet vernietigd).

Literatuur: Dugniolle 3818.

Deze laatste penning zou qua jaartal door Jacob geproduceerd kunnen zijn, maar dit stuk is nauw verwant met de rekenpenning door Pannekoeck uit 1621, al is de voorstelling met de vogels nu gespiegeld. Indien Jacob een nieuwe stempel had moeten maken, dan had hij ook de belettering verzorgd: dit wijst op Pannekoeck als maker. Het lijkt erop dat hij deze rekenpenning heeft gemaakt na het overlijden van Jacob, in afwachting op de aanstelling van de nieuwe stempelsnijder – Henryck Schillinck. Curieus zijn de initiaalteken op de keerzijde. De afbeelding van de vogels is ook nauw verwant aan een tinnen afdruk van een variant van de voorzijdestempel uit 1621.⁷⁰

⁶⁹ Collectie: NNC, inv. RP-04177.

⁷⁰ Collectie: TMH, inv. TMNK 04746, ook in de NNC bevinden zich kopieën.

Afb. 19 – Aert VERBEECK, *Frederik Hendrik ontvangt de Orde van de Kousenband*. 1627, zilver, 58 mm.⁷¹

Voorzijde: geharnast borstbeeld van Frederik Hendrik naar rechts, met daaromheen de wapenschilden van de Zeven Verenigde Nederlanden en bovenaan twee ineengeslagen handen met een pijlenbundel, omschrift **FREDER · HENR · D · G · – PRINCEPS · AVRIAC · COM – NASS** (Frederik Hendrik bij de gratie Gods, prins van Oranje en graaf van Nassau).

Keerzijde: gekroond wapenschild van Frederik Hendrik omgeven door de Orde van de Kousenband, in cartouche. Omschrift **· HONI · SOIT · – QVI · MAL · Y · PENSE** (wie er kwaad over denkt moet zich schamen).

Literatuur: Roovers, 1953: 28 nummer 50; Sanders, 2013: 49-50.

Van Zuiden schrijft het stuk toe aan Jacob.⁷² Inderdaad zijn er de nodige overeenkomsten (Afb. 17), maar Jacob is dan al overleden. De ongesigneerde penning wordt tegenwoordig toegeschreven aan Aert Verbeeck (1579-1653), die Jacob in 1625 in Dordrecht opvolgt als assistent-stempelsnijder en in 1628 – als Willem van Bylaer muntmeester wordt – de functie van stempelsnijder krijgt. Aert heeft duidelijk leentjebuurt gespeeld door veel elementen van Jacobs penning te kopiëren. Evenzeer is echter duidelijk dat hij Jacobs oog voor detail mist.

Muntproductie onder Willem en Jacob

Naast de penningen is het van belang om ook de muntstempels door Willem en Jacob te vergelijken. In de munthuizen van Holland en Gelderland moet gebruik zijn gemaakt van stempels die door Willem en Jacob zijn gemaakt. Indien zij daarbij oude, nog aanwezige stempels of deelponsoenen van hun voorgangers hebben gehanteerd, is het ‘handschrift’ niet traceerbaar en kan er alleen houvast gevonden worden in het jaartal van een munt. Of zij zelf nieuwe deelponsoenen hebben gemaakt en in hoeverre die afwijken van de oude exemplaren, blijft een

⁷¹ Collectie: TMNK 00429 (foto's).

⁷² Van Zuiden, 1913: 159 noot 1.

lastig onderwerp. De afdruk van een ponsoen kan bovendien afwijken naargelang de manier waarop deze in de stempel is geslagen, met ogenschijnlijke verschillen tot gevolg.⁷³ Hieronder wordt een overzicht gegeven van de munten die zijn gemaakt in de periode dat Jacob ijzersnijder in Harderwijk is, in de periode dat Jacob en Willem in Dordrecht actief zijn en in de periode dat Willem en Aert Verbeeck in Dordrecht actief zijn.

Harderwijk – Jacob van Bylaer (1622-1625)

Jacob van Bylaer is stempelsnijder voor de Gelderse Munt te Harderwijk in de periode 1622-1625. Uit die periode zijn diverse munten bekend. Een overzicht daarvan is te destilleren uit de opgave van de derde muntbus (periode 1620-1631) van de Gelderse muntmeester Johan Alewijn.⁷⁴ *Dubbele gouden dukaten* zijn in Jacobs periode niet geproduceerd.⁷⁵ Ook *duiten* heeft hij niet gemaakt. De overige munten zijn hieronder beschreven en vergeleken met exemplaren van Jacobs voorganger, waarbij rijkelijk is geput uit de verzamelingen van de Nationale Numismatische Collectie en Teylers Museum (Afb. 20-33).

Afb. 20 – Gelderland, Jan PANNEKOECK, *gouden rijder*. 1621, goud, ± 36 mm.⁷⁶

Afb. 21 – Gelderland, Jacob VAN BYLAER, *gouden rijder*. 1623, goud, ± 36 mm.⁷⁷

⁷³ Lennaerts, 2011: 168.

⁷⁴ De Voogt, 1874: 42; Besier, 1890: 13.

⁷⁵ Jasek, 2015.

⁷⁶ Collectie: NNC, inv. NM-00921.

⁷⁷ *Ibid.*, inv. NM-00927.

Afb. 22 – Gelderland, Jan PANNEKOECK, *halve gouden rijder*. 1621, goud, ± 28 mm.⁷⁸

Afb. 23 – Gelderland, Jacob VAN BYLAER, *halve gouden rijder*. 1623, goud, 28 mm.⁷⁹

Afb. 24 – Gelderland, Jan NOSTER of Jan PANNEKOECK, *gouden dukaat*.
1619, goud, ± 22 mm.⁸⁰

Afb. 25 – Holland, Gerard VAN BYLAER, *gouden dukaat* 1612, goud, 21 mm.⁸¹
Afgebeeld ter vergelijking van de keerzijdeversiering met de Gelderse exemplaren

⁷⁸ *Ibid.*, inv. DNB-05324.

⁷⁹ Collectie: TMH, inv. TMNK 06943.

⁸⁰ Collectie: NNC, inv. DNB-05250.

⁸¹ *Ibid.*, inv. DNB-05747.

Afb. 26 – Gelderland, Jacob VAN BYLAER, *gouden dukaat*.
1622, goud, ± 22 mm.⁸²

Afb. 27 – Gelderland, Jan PANNEKOECK, *nederlandse rijksdaalder*.
1621, zilver, 42 mm.⁸³

Afb. 28 – Gelderland, Jan PANNEKOECK en Jacob VAN BYLAER, *nederlandse rijksdaalder*. 1623, zilver, 41 mm.⁸⁴

⁸² Foto's: Jasek, 2015: 174.

⁸³ Collectie: TMH, inv. TMNK 06939.

⁸⁴ *Ibid.*, inv. TMNK 06944.

Afb. 29 – Gelderland, Jacob VAN BYLAER, *nederlandse rijksdaalder*.
1624, zilver, 41 mm.⁸⁵

Afb. 30 – Gelderland, Jan PANNEKOECK, *halve nederlandse rijksdaalder*.
1620, zilver, 35 mm.⁸⁶

Afb. 31 – Gelderland, Jacob VAN BYLAER, *halve nederlandse rijksdaalder*.
1622, zilver, 35 mm.⁸⁷

⁸⁵ *Ibid.*, inv. TMNK 06946.

⁸⁶ *Ibid.*, inv. TMNK 06937.

⁸⁷ *Ibid.*, inv. TMNK 06942.

Afb. 32 – Gelderland, Jan NOSTER, *leeuwendaalder*.
1628 over 1618, zilver, ± 41 mm.⁸⁸

Afb. 33 – Gelderland, Jacob VAN BYLAER, *leeuwendaalder*.
1622, zilver, ± 41 mm.⁸⁹

Vergelijking

Jacobs muntwerk is in grote mate kwalitatief op hetzelfde niveau als zijn vaders werk, mede omdat hij Gerards ponsoenen heeft kunnen gebruiken. Wel is duidelijk dat hij zijn munten veel slordiger heeft vormgegeven dan zijn penningen.

Hierin staat Jacob niet alleen, want dit is zichtbaar bij veel stempelsnijders in de tijd van de Republiek. Terwijl de penningkunst in de Republiek tussen de Val van Antwerpen in 1585 en de Vrede van Utrecht in 1713 een ongekend hoogtepunt beleeft in kwaliteit en diversiteit, blijft de ontwikkeling van het muntwerk steken en is de uitvoering in vergelijking met de penningen ver beneden de maat. Pas in de laatste decennia van de zeventiende eeuw komt daar verbetering in.

⁸⁸ Collectie: NNC, inv. DNB-05393.

⁸⁹ *Ibid.*, inv. 1957-0670.

Uit Jacobs tijd zijn *gouden ridders* bekend met de jaartallen 1622, 1623 en 1625.⁹⁰ De stukken van Jacob tonen een andere voorzijdestempel dan het exemplaar uit 1621, met kleine verschillen in de uitvoering van ridder, paard en wapenschild. Ook de keerzijdeafbeeldingen wijken af, onder andere met een beter geproportioneerde en uitgewerkte leeuw en een evenwichtiger en grotere belettering, onder andere goed zichtbaar bij de C's. Van de halve gouden ridders zijn alle jaren uit de periode 1622-1625 aangetroffen.⁹¹ De keerzijdestempels van de exemplaren uit 1622-1625 wijken af in afbeelding en belettering en zijn duidelijk door Jacob gemaakt. Bij de voorzijdestempels is het onderscheid een stuk lastiger te maken, mogelijk heeft hij aanvankelijk nog gebruik kunnen maken van de tempels door Jan Pannekoeck.

De *dubbele gouden dukaat* is in deze periode niet geslagen. Van de *gouden dukaat* zijn geen exemplaren aangetroffen uit de periode 1623-1625, het eerste jaar zou als gewijzigd jaartal (1628) bestaan.⁹² Als vergelijkingsmateriaal ontbreken bovendien de jaartallen 1620 en 1621. Wel is er een exemplaar uit 1619; het jaar waarin Pannekoeck het stempelsnijderswerk overneemt van Jan Noster.

Vergeleken met de oudere munten is de belettering van Jacobs exemplaren veel groter en opener van vorm. Dit komt ook al bij de *gouden ridders* tot uitdrukking. Bovendien heeft Jacob een heel ander vormgegeven cartouche op de keerzijde gezet. Dit is de 'Hollandse cartouche' zoals zichtbaar op de in Dordrecht geslagen gouden dukaat uit 1612. Verder heeft Jacobs ridder meer dan drie pijlen vast. Het lijkt er dus op dat Jacob het geërfde stempelmateriaal van zijn vader ook in Gelderland heeft gebruikt. Na Jacobs overlijden zijn de nog bruikbare dukatenstempels in handen gekomen van diens opvolgers Henryck Schillinck (1625-1628) en Willem Versteegh (1628-1637), zoals blijkt uit munten met gewijzigde jaartallen uit 1628, 1629 en 1631.⁹³

Van de *nederlandse rijksdaalders* zijn alle jaren uit de periode 1622-1625 bekend.⁹⁴ De stukken door Jacob zijn onder andere herkenbaar door de beter vormgegeven leeuw op de keerzijde. De voorzijde kenmerkt zich door de inmiddels vaker genoemde kwaliteitsverbetering in de belettering. Ook bij deze muntproductie is een overgang zichtbaar in het gebruik van stempelmateriaal. Zo toont het stuk uit 1623 nog tempels door Pannekoeck, waarbij Jacob alleen het jaartal hoefde in te vullen. De *halve nederlandse rijksdaalder* wordt niet apart vermeld in de muntbusopgave, maar is wel geproduceerd. Over de periode 1622-1625

⁹⁰ Van der Wis & Passon, 2009: 142 nummer 2.17.62; Collecties: 1623: NNC, inv. NM-00927; 1625: TMH, inv. TMNK 06948.

⁹¹ Van der Wis & Passon, 2009: 142 nummer 2.17.62; Collecties: 1622 en 1625: NNC, inv. NM-00924 en NM-00934; 1623 en 1624: TMH, inv. TMNK 06943 en TMNK 06945.

⁹² Jasek, 2015: 269, nummer 174; Van der Wis & Passon, 2009: 144 nummer 2.17.77.

⁹³ Jasek, 2015: 270-272, nummers 175, 178, 180 en 181.

⁹⁴ Van der Wis & Passon, 2009: 154 nummer 2.17.121; Collectie: TMH, 1622: inv. TMNK 06940 en TMNK 06941; 1623: inv. TMNK 06944; 1624 inv. TMNK 06946; 1625 inv. TMNK 06949.

zijn alle jaren bekend, met uitzondering van 1623.⁹⁵ De munt uit 1622 toont al direct de invloed van Jacob in het stempelwerk: zowel de voor- als de keerzijde zijn van zijn hand, met wederom beter gebalanceerde afbeeldingen en belettering.

De *leeuwendaalder* is bekend van 1622 en 1624.⁹⁶ Uit de periode voordien is het eerstgevonden exemplaar vervaardigd in 1618. Het ziet ernaar uit dat de voorzijdestempel nog op de plank lag en gemaakt is door zijn voorgangers. De belettering op de keerzijde sluit aan bij de andere muntstempels door Jacob, die ook de leeuw heeft gesneden. De *halve leeuwendaalder* is geslagen in 1622 en 1623, maar deze munten zijn tijdens het onderzoek niet aangetroffen en andere, kleinere, munten zijn er in Jacobs periode niet geslagen.⁹⁷

De Harderwijkse muntproductie toont aan dat Jacob gebruik heeft gemaakt van de stempels die nog voorhanden waren. Daarnaast heeft hij diverse stempels zelf gesneden. Mogelijk heeft hij ponsoenen gebruikt die hij van zijn vader heeft geërfd, en in ieder geval heeft hij zijn ‘geestelijke erfenis’ meegenomen: geregeld zijn aan de Hollandse munten verwante stijlvormen – zoals de vorm van de leeuwen en heldere, duidelijke lettervormen – gebruikt. Ook de vorm van de cartouche, bekend van de *gouden dukaten* van Holland, heeft hij overgenomen. Vanaf 1586 heeft Gerard van Bylaer korte tijd als ijzersnijder-generaal gewerkt en centraal stempels vervaardigd voor diverse munthuizen.⁹⁸ Het doel daarvan was het verbeteren van de uitstraling van de munten in de Republiek. Lokale stempelsnijders werden hierdoor aangetast in hun eer (en portemonnee), waardoor de centralisatieplannen al snel van tafel gingen. Dat is ook zichtbaar in de geproduceerde munten, waarvan de uniforme vormgeving al vóór het aantreden van Jacob begint te verwateren. Nieuwe ijzersnijders gebruiken hun eigen ponsoenen. De latere munten missen de strakke hand van Gerard en zelfs Jacob evenaart zijn vader niet in de kwaliteit van het muntwerk.

Een ander punt van aandacht is de dynamiek binnen het munthuis. De Voogt merkt in 1874 al op dat het erop lijkt dat Pannekoeck niet veel meer deed dan reeds bestaande stempels bij te werken en dat hij slechts de helft ontving van wat een reguliere stempelsnijder kreeg.⁹⁹ Pannekoeck deed het stempelsnijderswerk dan ook naast zijn eigenlijke taak als waardijn. Als er binnen enkele jaren na zijn aanstelling meer behoefte komt aan een reguliere stempelsnijder, lijkt hij direct de handdoek in de ring te werpen en wordt Jacob aangesteld als stempelsnijder.

⁹⁵ Van der Wis & Passon, 2009: 154-155 nummer 2.17.123; 1622 en 1624: TMH, inv. TMNK 06942 en TMNK 06947; 1625: NNC, inv. HNM-01235.

⁹⁶ Van der Wis & Passon, 2009: 150 nummer 2.17.105.

⁹⁷ *Ibid.*: 152 nummer 2.17.113.

⁹⁸ Pol, 1986: 256; Van der Wiel, 1977: 63.

⁹⁹ De Voogt, 1874: 42.

Dordrecht – Jacob van Bylaer (1617-1625) en Aert Verbeeck (1625-1628) onder toezicht van Willem van Bylaer

Het leeftijdsverschil tussen Jacob en Willem is zo'n 21 jaar. Het is goed mogelijk dat Willem al op jonge leeftijd door vader Gerard is ingewijd in het stempelsnijdersvak. In dit licht is het opvallend dat Gerard in zijn testament bepaalt dat Jacob – die dan pas ongeveer 16 is – en niet Willem de eigenaar wordt van zijn gereedschap. Duidt dit op onmin tussen Gerard en Willem? Heeft Willem al voldoende om te kunnen werken en wil Gerard zijn zoon Jacob een zet in de rug geven? Of is Willem eigenlijk veel minder bekwaam in het graveerwerk en hoopt Gerard op het veiligstellen van zijn kunstzinnige erfenis? Bij de penningen is aangetoond dat Willem veel minder actief is dan verwacht mag worden. Bij de muntslag is dit lastiger aan te tonen. Hoe intensief heeft Willem onder Gerard gewerkt? Door het gebruik van dezelfde ponsoenen is het onbegonnen werk om de stempels van Gerard en Willem van elkaar te kunnen scheiden, ervan uitgaande dat Willem niet alleen kleine ponsoenen maar ook stempels heeft vervaardigd. Bovendien wordt het op basis van deelponsoenen creëren van nieuwe stempels mogelijk overgelaten aan de hulpstempelsnijder.

In onderstaand overzicht zijn munten bestudeerd uit de periode vanaf het overlijden van Gerard in 1617 tot aan het moment dat Willem zijn stempelsnijdersvak inruilt voor dat van muntmeester in 1628. Ook in deze laatste stap schemert overigens door dat Willem andere ambities heeft dan het maken van stempels. Ik ga ervan uit dat Willem het maken van stempels vrijwel geheel heeft overgelaten aan zijn hulpstempelsnijders Jacob van Bylaer en Aert Verbeeck, waarbij Aert zoals eerder vermeld al veel langer in het munthuis werkt en ook al veel ervaring zal hebben opgedaan in het stempelsnijdersvak. De familieband prevaleert: in 1617 wordt Jacob ondanks zijn jeugd boven Aert gekozen als hulpstempelsnijder. Pas wanneer Jacob overlijdt krijgt Aert deze functie. De munten van Jacob zijn hieronder vergeleken met de exemplaren van zijn voorganger (Afb. 34-59).

Afb. 34 – Holland, Gerard van BYLAER, *gouden rijder*. 1607, goud, 38 mm.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Collectie: NNC, inv. HNM-01508.

Afb. 35 – Holland, Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *gouden rijder*. 1621, goud, 37 mm.¹⁰¹

Afb. 36 – Holland, Gerard VAN BYLAER, *halve gouden rijder*. 1608, goud, ± 29 mm.¹⁰²

Afb. 37 – Holland, Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *halve gouden rijder*. 1622, goud, 29 mm.¹⁰³

Afb. 38 – Holland, Gerard VAN BYLAER, *gouden dukaat*. 1604, goud, 22 mm.¹⁰⁴

¹⁰¹ *Ibid.*, inv. HNM-01509.

¹⁰² *Ibid.*, inv. 1966-0108.

¹⁰³ *Ibid.*, inv. HNM-01522.

¹⁰⁴ *Ibid.*, inv. HNM-01455.

Afb. 39 – Holland, Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *gouden dukaat*. 1621, goud, ± 23 mm.¹⁰⁵

Afb. 40 – Holland, Aert VERBEECK onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *gouden dukaat*. 1631 over 1625, goud, ± 23 mm.¹⁰⁶

Afb. 41 – Holland, Gerard VAN BYLAER, *nederlandse rijksdaalder*. 1611, zilver, ± 40 mm.¹⁰⁷

Afb. 42 – Holland, Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *nederlandse rijksdaalder*. 1622, zilver, 40 mm.¹⁰⁸

¹⁰⁵ *Ibid.*, inv. NM-03229.

¹⁰⁶ *Ibid.*, inv. NM-03262.

¹⁰⁷ *Ibid.*, inv. NM-03211.

¹⁰⁸ Collectie: TMH, inv. TMNK 11230.

Afb. 43 – Holland, Aert VERBEECK onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *nederlandse rijksdaalder*. 1626, zilver, ± 40 mm.¹⁰⁹

Afb. 44 – Holland, Gerard VAN BYLAER, *halve nederlandse rijksdaalder*. 1611, zilver, 34 mm.¹¹⁰

Afb. 45 – Holland, Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *halve nederlandse rijksdaalder*. 1622, zilver, 35 mm.¹¹¹

¹⁰⁹ Collectie: NNC, inv. NM-03251.

¹¹⁰ *Ibid.*, inv. HNM-01608y.

¹¹¹ Collectie: TMH, inv. TMNK 11234.

Afb. 46 – Holland, Gerard VAN BYLAER, *leeuwendaalder*.
1616, zilver, ± 40 mm.¹¹²

Afb. 47 – Holland, Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER,
leeuwendaalder. 1622, zilver, ± 40 mm.¹¹³

Afb. 48 – Holland, Aert VERBEECK onder toezicht van Willem VAN BYLAER,
leeuwendaalder. 1628, zilver, ± 40 mm.¹¹⁴

¹¹² Collectie: NNC, inv. NM-03217.

¹¹³ *Ibid.*, inv. 1968-0040.

¹¹⁴ *Ibid.*, inv. NM-03258.

Afb. 49 – Holland, Gerard VAN BYLAER, *halve leeuwendaalder*.
1616, zilver, ± 35 mm.¹¹⁵

Afb. 50 – Holland, Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER,
halve leeuwendaalder. 1625 over 1624, zilver, ± 35 mm.¹¹⁶

Afb. 51 – Holland, Aert VERBEECK onder toezicht van Willem VAN BYLAER,
halve leeuwendaalder. 1628 over 1627, zilver, 35 mm.¹¹⁷

¹¹⁵ *Ibid.*, inv. NM-03218.

¹¹⁶ *Ibid.*, inv. DNB-05874.

¹¹⁷ Collectie: TMH, inv. TMNK 12627.

Afb. 52 – Holland, Gerard VAN BYLAER, *dubbele stuiver*.
1616, zilver, ± 22 mm.¹¹⁸

Afb. 53 – Holland, Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER,
dubbele stuiver. 1618, zilver, ± 22 mm.¹¹⁹

Afb. 54 – Holland, Aert VERBEECK onder toezicht van Willem VAN BYLAER,
dubbele stuiver. 1628, zilver, ± 22 mm.¹²⁰

Afb. 55 – Holland, Gerard VAN BYLAER, *stuiver*. 1614, zilver, ± 18 mm.¹²¹

¹¹⁸ Collectie: NNC, inv. NM-03219.

¹¹⁹ *Ibid.*, inv. NM-03224.

¹²⁰ *Ibid.*, inv. 1977-0354.

¹²¹ *Ibid.*, inv. NM-03214.

Afb. 56 – Holland, Aert VERBEECK onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *stuiver*. 1628, zilver, ±18 mm.¹²²

Afb. 57 – Holland, Jacob VAN BYLAER onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *pijl- of bezemstuiver*. 1619, zilver, 19 mm.¹²³

Afb. 58 – Holland, Gerard VAN BYLAER, *duit*. 1604, koper, 23 mm.¹²⁴

Afb. 59 – Holland, Aert VERBEECK onder toezicht van Willem VAN BYLAER, *duit (afslag)*. 1627, zilver, ±23 mm.¹²⁵

¹²² *Ibid.*, inv. 1977-0365.

¹²³ *Ibid.*, inv. NM-03225.

¹²⁴ Collectie: TMH, inv. TMNK 11543.

¹²⁵ Collectie: NNC, inv. 1922-0128.

Vergelijking

Volgens Van der Wis en Passon zijn er *gouden ridders* bekend met de jaren 1621 en 1622 en *halve gouden ridders* uit 1617, 1619, 1621 en 1622.¹²⁶ De verschillen tussen Gerard en Jacob bij deze munten zijn marginaal, Jacob heeft waarschijnlijk gebruik kunnen maken van stempelmateriaal van Gerard. In de periode van Aert Verbeeck zijn er volgens Van der Wis & Passon *hele* en *halve gouden ridders* vervaardigd, respectievelijk in 1623, 1624, 1625 en in 1623, maar die heb ik tijdens het onderzoek niet aangetroffen.

Dubbele gouden dukaten werden in Holland in deze periode nog niet geslagen. Wel de *gouden dukaat*, die bekend is uit 1621 en 1622 en – als overslag – met de jaren 1623 en 1624.¹²⁷ Zoals verwacht mag worden, tonen de *gouden dukaten* van Gerard en zijn zoons geen wezenlijke verschillen. Opvallend is wel de afname van het aantal pijlen in de hand van de ridder. Gerard graveerde er zeven (vier op de voorgrond, de rest op de achtergrond), na zijn overlijden werden dat er vier. Van Aert Verbeeck zijn alleen *gouden dukaten* uit 1623 en 1624 bekend die door zijn opvolger van een ander jaartal (1631) zijn voorzien. Ook Aerts munten tonen geen grote verschillen, al lijkt de plaatsing van de letters iets minder precies te zijn.

De *nederlandse rijksdaalders* van Gerard, Jacob en Aert zijn onderling vrijwel uitwisselbaar. Bekende jaartallen zijn 1619 over 1618, 1619-1626 en 1628.¹²⁸ Waarschijnlijk konden Jacob en Aert nog gebruik maken van door Gerard gemaakte stempels. In de tekening van de leeuwen zijn marginale verschillen zichtbaar in de tijd van Aert. *Halve nederlandse rijksdaalders* zijn bekend met de jaartallen 1620 over 1617, 1620-1625, 1628 over 1627 en 1628.¹²⁹ Van Aert Verbeeck is geen exemplaar aangetroffen tijdens het onderzoek, en de verschillen tussen de stukken van Gerard en Jacob zijn verwaarloosbaar.

Net als bij de eerdere munten zijn er bij de *leeuwendaalders* geen wezenlijke verschillen aangetroffen. De bekende jaartallen zijn 1617, 1623 over 1619, en van 1621 tot en met 1628.¹³⁰ Het stuk uit 1622 toont in het omschrift O's die een fractie kleiner zijn dan op diverse exemplaren van Gerard. Ook de leeuw in het wapenschild is iets smaller. Exemplaren uit 1623 en 1625 vertonen deze verschillen echter niet.¹³¹ De *leeuwendaalders* door Aert Verbeeck lijken op het eerste gezicht met dezelfde ponsoenen gemaakt te zijn. Wel is er een duidelijk verschil in de uitlijning van de omschriften. Bij Aert zijn deze rommelig, zoals zichtbaar in het over elkaar lopen van de letters CON in CONFOE en LG in BELG. Ook

¹²⁶ Van der Wis & Passon, 2009: 231 nummer 2.28.45 en 2.28.46.

¹²⁷ *Ibid.*: 233 nummer 2.28.53.

¹²⁸ *Ibid.*: 239-240 nummer 2.28.76.

¹²⁹ *Ibid.*: 240 nummer 2.28.78.

¹³⁰ *Ibid.*: 237 nummer 2.28.68.

¹³¹ Collectie: NNC, inv: NM-03245 en 1921-0075.

de verschillen bij de *halve leeuwendaalders* zijn marginaal. Bekende jaartallen zijn 1617, 1618, 1622-1624 en 1626.¹³² De afgebeelde munt door Jacob toont een wat grotere leeuw op de keerzijde. Aert produceert vergelijkbare munten, al zijn de omschriften op zijn munten net als bij de *leeuwendaalder* minder strak uitgelijnd.

Munten van *tien stuiver* zijn in deze periode niet gelagen. Bij de *dubbele stuiver* – geslagen in 1617-1620 en 1628 – valt de rommelige plaatsing van de letters op de voorzijde op, die ook op andere *dubbele stuivers* van Jacob te zien is.¹³³ Blijkbaar heeft hij de letters er hier ‘uit de losse pols’ opgezet. Jacobs leeuw is anders vormgegeven en ook die door Aert wijkt af. *Stuivers* met de leeuw zijn uit de tijd van Jacob niet aangetroffen, al zou 1618 bestaan volgens Van der Wis & Passon.¹³⁴ Het afgebeelde exemplaar door Gerard uit 1628 – niet vermeld door Van der Wis & Passon – is door een dubbelslag wat lastig te vergelijken, maar het valt duidelijk op dat Aert een flinke steek laat vallen door de D van DIA er wel heel schuin op te zetten. De leeuwen verschillen in detail. De *bezemstuivers* door Jacob zijn nieuw in 1619: zij bestonden in Gerards tijd nog niet.¹³⁵ Het mij bekende exemplaar uit 1628 is te zwaar gesleten om het in dit onderzoek te kunnen betrekken.¹³⁶

In de periode 1617-1625 zijn er geen *duiten* geslagen. De *duiten* door Aert Verbeeck – met 1626 en 1627 als bekende jaren – zijn qua tekst afwijkend van die van Gerard van Bylaer.¹³⁷ Net als bij de grote munten valt Aerts slordigere lettergebruik op, zoals de slecht uitgelijnde AVX en het over elkaar plaatsen van diverse letters in LANDIA.

De Dordrechtse munten uit de periode van Jacob van Bylaer (1617-1625) en Aert Verbeeck (1625-1628) als hulpstempelsnijders onder Willem van Bylaer tonen zoals verwacht zeer veel overeenkomsten met de munten door Gerard van Bylaer. Het zijn bij Jacob met name de jaartallen waaruit blijkt dat de munten later zijn vervaardigd. Bij de munten uit de periode van Aert blijkt de afnemende aandacht voor correct gepositioneerde belettering. De verschillen zijn slechts klein, maar dit is toch een duidelijk teken dat Willem bij het muntwerk net als bij de penningproductie van weinig tot geen betekenis is geweest. Willem is slechts stempelsnijder in naam.

¹³² Van der Wis & Passon, 2009: 234 nummer 2.28.69.

¹³³ *Ibid.*: 250 nummer 2.28.117.

¹³⁴ *Ibid.*: 251 nummer 2.28.119.

¹³⁵ Scheffers, 2014: 69; Van der Wis & Passon, 2009: 251 nummer 2.28.120.

¹³⁶ Collectie: NNC, inv. 2011-2303.

¹³⁷ Van der Wis & Passon, 2009: 253 nummer 2.28.125.

Conclusie

Uit stempelveergelijking is gebleken dat er grote overeenkomsten zijn tussen de munten en penningen door Gerard en Jacob van Bylaer. Dat is in lijn met de verwachting omdat Jacob Gerards gereedschap heeft geërfd. Het valt op dat de stempelsnijders meer oog hebben voor kwaliteit bij de penningproductie dan bij de stempels voor de muntproductie. Aert Verbeeck toont bij zijn muntwerk afnemende kwaliteit: ook hij heeft deels gebruik kunnen maken van de stempels van zijn voorganger, maar hij werkt veel minder secuur. Een complicerende factor bij het Dordtse muntwerk is, dat de ponsoenen van Gerard in gebruik bleven en door zowel Jacob als Willem zouden kunnen zijn gebruikt om stempels te vervaardigen. In hoeverre Willem er toegang toe heeft valt echter te bezien, omdat Gerard zijn gereedschap expliciet aan Jacob en niet aan Willem heeft nagelaten. De vraag of Gerards zonen ponsoenen hebben vervaardigd en hoe die er uit zien blijft lastig te beantwoorden, omdat de onderlinge verschillen mogelijk minimaal zijn. Wat de penningen betreft heeft Jacob met zijn penning over Brazilië een absoluut topstuk gecreëerd, van een kwaliteit die Aert niet kon evenaren en die naar mijn mening zelfs de penningen door Gerard overtreft. Willem van Bylaer blijkt lastig te positioneren. Vóór Gerards overlijden profileert hij zichzelf als koopman en juwelier, niet als stempelsnijder. Vervolgens wordt hij vanaf 1617 als stempelsnijder de baas van Jacob en Aert, en dat laat hij blijkbaar graag voelen, want Jacob verwijdt zijn eigen initialen van de synodepenning. De drie synodepenningen zijn onderling zo sterk aan elkaar verwant, dat het bijna onmogelijk is dat Willem een van de drie vervaardigd heeft: dit moet wel werk door Jacob zijn. Willem heeft het productierecht, Jacob is de uitvoerder. Wanneer ervan wordt uitgegaan dat Jacob de beschikking heeft over Gerards stempels, dan zal Willems werk er anders uitgezien hebben. Slechts drie penningen zouden eventueel door Willem gemaakt kunnen zijn, al moet zelfs daarbij nog bedacht worden dat de stempelsnijders bij de kleine penningen – zoals de penning over het gouden huwelijk in 1621 – doorgaans wat slordiger tewerk gaan, waardoor zelfs hier een productie door Jacob niet is uit te sluiten. Bij gebrek aan bewijs is Willem bij de beschrijvingen dus soms als maker blijven staan, maar de conclusie lijkt gerechtvaardigd dat hij niet actief was in het stempelsnijdersvak. En dat Jacob terecht en vol overgave heeft beschikt over de numismatische erfenis van zijn vader.

Behandelend redacteur: Lei LENNAERTS.

Biografische gegevens

Jan PELSDONK (1971) is conservator van de numismatische collecties van Teylers Museum en het Rijksmuseum, hoofdredacteur van het numismatisch tijdschrift *De Beeldenaar* en voorzitter van de Commissie Munten en Penningen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap. Hij heeft dit onderzoek in zijn vrije tijd uitgevoerd als numismatisch historicus.

Bronnen

- Regionaal Archief Dordrecht (RAD), toegangsnummer 10 Weeskamer te Dordrecht, inventarisnummer 18 Weesboek, folio 239v.
- RAD, toegangsnummer 11 Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inventarisnummer 95 Registers houdende aantekening van de huwelijken van de onderscheiden gezindten.
- RAD, toegangsnummer 11 Doop-, trouw- en begraafboeken van Dordrecht, inventarisnummer 17 Trouwboek 1604-1618.
- Stadsarchief Breda (SAB), Schepenbank Breda 1499-1811, inventarisnummer 502 Vestbrieven 1603.
- SAB, Schepenbank Breda 1499-1811, inventarisnummer 504 Vestbrieven 1605.
- Het Utrechts Archief, toegangsnummer 708, Archieven, bewaard bij het stadsbestuur van Utrecht, behorend aan de stad, inventaris 1.3.10.141, Rekenboek van het Sint-Lucasgilde, vanaf 1639 het Beeldsnijdersgilde (Antijcksnyders), 1611-1792.

Literatuurlijst

- Beek, B. van (1981) Rekenpenningen VI. De Tachtigjarige Oorlog *DB* 5, 215-224.
- Bemolt van Loghum Slaterus, A.J. (1981) *Nederlandse Familiepenningen tot 1813* (Zutphen).
- Besier, L.W.A. (1890) *De muntmeesters en hun muntslag* (Utrecht).
- Bijlert, W.A. van (1942) *Enkele genealogische bijzonderheden betreffende een in de zeventiende eeuw te Amsterdam en Dordrecht woonachtige familie van Bijlaer (later Van Bijler en Van Bijlert)* (Rhenen).
- Camerarius, J. (1595) *Symbolorum & emblematum ex animalibus quadrupedibus desumptorum centuria altera* (Neurenberg).
- Dirks, J. (z.j. 1879) *Penningkundig Repertorium. Mededeelingen ter aanvulling van de Penninggeschiedenis der Nederlanden* 1 (z.p.).
- Dolk, W. (1951) Het Serment van de Munt van Holland te Dordrecht *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie* 5.
- Dugniolle, J.F. (1876) *Le jeton historique des dix-sept provinces des Pays-Bas* 3 (Brussel).
- Gelder, H.E. van (1967) Muntmeesters en stempelsnijders *De Geuzenpenning* 17, 29-32; herdruk: (1980) Muntmeesters en stempelsnijders *JMP* 67, 231-234.
- Jasek, D.F. (2015) *Gold ducats of the Netherlands 1. Gelderland Mint (1586-1803)* (z.p.).
- Kerkwijk, A.O. van (1920) De stempelsnijders, werkzaam aan de Munt te Dordrecht van 1576-1806 *JMP* 7, 29-61.
- Kerkwijk, A.O. van (1936) De Vereeringspenningen door de Staten-Generaal sedert 1628 toegekend *JMP* 23, 1-78.
- Lennaerts, L. (2011) De slagletters van Theodoor Victor van Berckel. Een studie naar het gebruik van letterponsen bij de stempelvervaardiging *JMP* 98, 139-209.
- Lennaerts, L. (2019) Een Dordtse penning tussen hemel en aarde *DB* 43.1, 33-34.

- Loon, G. van (1726) *Beschryving der Nederlandsche historipenningen 2* ('s-Gravenhage).
- Luijt, J. & M. Houtman (1999) *Personeel aan de Munt van Utrecht 1579-1806. Bronnen, uitgegeven door Het Nederlands Muntmuseum Utrecht 5* (Utrecht)
- M(an), M. d(e) (1930) "Een gouwe Synode" *JMP* 17, 89-92.
- Meer, G. van der (1974) Drie dichters en een schrijver als ontwerpers van penningen *JMP* 60/61, 128-140.
- Molhuysen, P.C. & P.J. Blok (1914) *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek 3* (Leiden).
- Pelsdonk, J. (2013) Van Pool tot Valckenaer. De stadhuispenning van 1655 *DB* 37·3, 111-118.
- Pol, A. (1986) Leicesters muntplakkaat. Het muntwezen in de Nederlanden rond 1586 *DB* 10, 245-258.
- Roovers, O.N. (1953) De Noord-Nederlandse triumfpenningen *JMP* 40, 1-48.
- Sanders, G. (2013) *Het present van Staat. De gouden ketens, kettingen en medailles verleend door de Staten-Generaal, 1588-1795* (Hilversum).
- Scheffers, A.A.J. (2013) *Om de kwaliteit van het geld. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de achttiende eeuw 2* (Voorburg).
- Scheffers, A.A.J. (2014) De gewestelijke Munt van Holland 1580-1811 *Geslagen te Dordrecht. Terugblik op de Munt van Holland. Historische Vereniging Oud Dordrecht, Jaarboek 2014*, 55-128.
- Sypsteyn, C.A.C.A. van (1916) Penningkundige geschiedenis der stad Haarlem *JMP* 3, 1-97.
- Vaart, K. van der, *450 jaar Steegoversloot - tabel eigenaren/bewoners noordzijde*, online publicatie op https://www.dordtenazoeker.nl/hulpbronnendordrecht/steegoversloot_noord/
- Verschoor, Munthandel (2019) 1619. Synode van Dordrecht. Door Willem van Bylaer *DB* 43·4, vooromslag en 148.
- Voogt, W.I. de (1874) *Geschiedenis van het muntwezen der Vereenigde Nederlanden 1. Provincie Gelderland* (Amsterdam).
- Voûte, J.R. & H.J. van der Wiel (1997) *Les monnaies de la principauté d'Orange sous la maison de Nassau* (Bussum).
- Wiel, H.J. van der (1977) Dukaten en dubbele dukaten van Utrecht *JMP* 62/64, 63-114.
- W(is, J.C. van der) (1986-2002) De Noord- en Zuid-Nederlandse muntmeesters, Holland E.J.A. van Beek (red) *Encyclopedie voor munten en bankbiljetten* (Houten).
- Wis, J.C. van der & T. Passon (2009) *Catalogus van de Nederlandse munten geslagen sinds het aantreden van Philips II tot aan het einde van de Bataafse Republiek (1555-1806)* (Apeldoorn).
- Wittop Koning, D.A. (1962) De muntplaats Harderwijk *JMP* 49, 55-64.
- Zuiden, D.S. van (1913) Gerard van Bijler, ijzersnijder aan de munt te Dordrecht *JMP* 21, 158-159.